

EGYHÁZI ÉS IRODALMI FOLYÓIRAT.

Megjelenik e lap hetenkint háromszor : kedden, csütörtökön és vasárnapon. Az előfizetési díj félévre postán 6; helyben 5 frt p. p. — Előfizethetni minden cs. kir. postahivatalnál; Pesten a szerkesztőségénél (Kalap-utca 3. sz.) és Hartleben K. A. könyvkereskedésében.

A főthi új egyház rövid történeti és művészi leírása.

Krisztus urunk születése után 1845-ik évben, a dicső emlékezetű XVI. Gergely pápa egyházi kormányzása, V. Ferdinánd uralkodása és a váci egyházi megyének Nádasdy paulai Ferencz püspök igazgatása idejében, m. nagykárolyi gróf Károlyi István Fóthon, hol mindaddig csak fiók-egyház volt, rendes papi fárát alapított. Az új plebaniában a hiveknek Isten szeretetébeni vezérlésére első plebánosul nt. Holló Mihály (jelenleg esperes) neveztetett ki, törvényes beigtatását ugyanazon év augusztus 10-én tartván. A nagylelkű alapító gróf azonban itt meg nem nyugodott, s tovább is egy valódi pártfogó hitbuzgóságával munkált Isten dicsőségére. Ugyanez évben épült a paplak és iskolaház, mellyek között a templom szentélyének alapja is letétt. 1846-ik év tavaszán számos kéz fogott a munkához; a plebani- s iskolaház czélszerű fölszerelésén kívül kiváltképen a templom alapjának lerakásánál feltoluló erős vízforrásokkal kellett küzdeni; ezek elhárítására a szüntelen való vízszivattyuzás sok időt és nagy erőmegfeszítést igényelt, míg végre a kö- és mésztömeg a forrásoknak más irányt adott, s így e hely czélszerűvé tétetett, hogy Isten tiszteletének s a hitéletnek új forrása legyen.

1847-ik év ápril 12-én ismét hozzá kezdtek a munka folytatásához, midőn a régi kisded templom szentélye, melly a mostani szentegyház közepén tul a nagy tornyok közelében állott, széthordatott, hogy a nagy egyház alapjának helyt adjon. Ez időben történt, hogy ásás közben — ápril 26-án — a régi templom szentélye alatt, gróf Fekete György országbirónak tetemeit fedezték fel, ki a régi kisded templomot 1784-ben építé, és egy más, diszmagyar ruhában eltemetettnek hulláját; ezek új koporsókba áttétetvén, egyházi szertartás szerint eltakarítottak. Még ez év aug.-havában a tornyon kívül, az egész ó-templomocskára leszedetett, s a két nagy torony alapja s falai a föld felett egy öl magasságra emeltettek ki, ezen kívül a régi sirbolt kettős új bolthajtást kapott.

1848. áprilhavában a munkát tovább folytatták, de június végén tul, munkások hiánya miatt, félbeszakadt, egyedül a köfaragók munkálkodtak tovább. — Ez idő közben megszűnt az építés 1851. tavaszáig, melly után a falak egész nagyszerűségökben fölépültek, és augusztus 20-án a fedél is föltétt. A munka ezután félbeszakasztás nélkül egész decemberig folyt.

1852. februárhavában új erővel fogtak az építéshez, úgy annyira, hogy június 4-én a két kisebb tornyokra már a keresztek is feltűzték, és aug. 15-én az

alsóbb kriptai templom beszenteltetett, minek következtében a nyilvános isteni tiszteletnek ideiglenesen megnyitott. — September 23-án a két nagy toronyra feltétték a keresztek s a villámhárítók. — 1853-ik év aug. 24-én a plebaniának szent Péter öntött szobrával — s az iskolaház szent Páléval diszített. Augusztus és szeptember havában a szentélyben festettek a négy evangelista Megváltónk al fresco képei a felső középtéren. Nov. 5-én a szeplőtlenül fogantatott szent Szűznek 15 mázsa sulyu szobra helyeztetett a két torony közt a templom homlokzata fölé. — Azalatt félbeszakítás nélkül folyt az építés, különösen a templomot kerítő fal körül, melly azon év october és november havában jött létre.

1854. ápril 20-án megkezdett a felső egyház festése s aranyozása; július 17-én a szentély második osztályának képei, u. m. a Bold. Szűz koronázása; Urunk születése; sz. Maria üdvözlése; sz. Pál fordulása; sz. Péter teljhatalmazása; és a 12 apostolok mellképei az egyház hajójának felsőbb részén, mellyek szeptember 28-áig mind elkészültek. — Azon év october 10-én vevé kezdetét a 22 változatu orgonamű összeállítása, s dec. 17-éig bevégeztetett; a festészet october végeig folytatott. — November 4-én kitakarítottván az egyház belsejéből az állásfák, a templom egész öble teljes nagyszerűségében tünt fel. December 10-én vette kezdetét a templom hajójának márvánnyal kirakataása, melly munka 1855. január havában is folytatott; a dicső munkának mielőbbi czélhoz juttatásában hevülő kebleket és fáradozó munkás kezeket még a zordon tél sem akadályozhatá, és így ernyedetlenül folyt a fölszerelés munkája még ebben az időszakban is: a lépcsők behelyezése, a festés, aranyozás s egyéb diszítés. — Majus 11-én elhozott a Bécsuhelyben öntött négy harang, mellyek a mlgos váci püspök ur által Fóthon június 18-án felszenteltettek, s következő napon a tornyokba fölillesztettek, szeptember 8-án pedig ugymint a Bold. Szűz születése ünnepén először kondultak meg. — Azalatt a belső diszitményeken folyvást dolgoztak. A Romában 1849. remekül ecsetelt oltárképek, köztök a szeplőtelen Szűzet ábrázoló főkép, december 5-én helyeztetek föl rendeltetésök helyére.

Mig végre felderült 1855. december 8-án a szeplőtelen Szűz diadalmnapja, mellyen az ő tiszteletére emelt szentegyház püspöki kegyes felhatalmazás erejénél fogva nt. Holló Mihály esperes és főthi pleb. által az egyházi szentelményi szertartás szerint felavattatott, melly egyházi hivataloskodásnál diszsegédlet tettek a kerületi lelkész urak, budapesti egyháziak, a főthi és palotai segédlelkészekkel. — A felavatási ünnepély 9 órakor kezdődött és a szent misével és szónoklattal együtt délig

tartott. Az e napi sz. beszédet nt. főthi esp. és plebános ur tartá az ünnep nagyságáról, a templomfelavatási szertartásokról általában, egyszersmind a főthi egyház történelmi vázlatát is hiven előterjesztvén; a másodnapit pedig e sorok írója, czimzetes kanonok és egyetemi lelkészeltanár, ezen művészi egyház szilárdságáról s meglepő ékességéről, ugyanazon napnak sz. miséjéből vévén a főmondatot: „laetatus sum in his, quae dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus“, és serkentvén a híveket, a kik szerencsések illy müékes templomot birhatni, hogy hálájokat eziránt jobban le nem róhatják, mintha önmagokat keresztény jellemök szilárdságával és erényességök ékességével öszhangzásba hozzák ezen szilárd és ékes templommal; mert vajmi kereszténytelen dolog illy szilárdmivü templomba Isten és világ közt ingadozó, — illy ékes templomba, rut lelket behozni, stb. — A hó- és fagyasztó hideg daczára is, a nm. grófi család, előbb a poenitentiatartás és Oltári-szentségekben ajtatosan részeseülvén mindvégig jelen volt az ünnepélyen, nagy épülésére ama temérdek, lelkében örvendező népnek, melly a beavatási ünnepélyre számos processiókban sereglett. — Ugyanis a közel és távoli egyházak hívei a kereszt elővitele és egyházi zászlók lobogása mellett, ajtatos imákat és bucsuénekeket zengedezve siettek ez ünnepélyre, s méltán el lehetett mondani rólok: „aquae multae non poterant extinguere charitatem eorum.“

Ezen alkalommal nem találom feleslegesnek a t. cz. olvasó közönséget a főthi egyház kül és bel alakjával, s egyszersmind az alatta lévő kripta-templommal megismertetni, jól tudván, hogy mindenki hallott, vagy olvasott e remek épületről némi részleteket; azonban egy egész teljes leirati rajz még eddig tudtomra nem közöltetett. Ne tessék azonban felötlőnek, hogy ha némelly részletek ismételtetni fognak, mert ezek oda feljebb történetileg, itten pedig rajzilag, az egésznek teljes áttekintése végett, szükségesek.

Az egész műnek, az alapító, és építtető grófnak tervezeti feladata után, rajza és kiviteli igazgatása történt Ybl Miklós híres építész által, a ki ritka építési tehetségeit, külföldi, s különösen müncheni tanulmányozása és tapasztalatai nyomán bővítette és tökéletesítette; s azokat immár alig szükséges bővebben kiemelni, miután itt a mű maga eléggé dicséri a művészt. — Az építmény teljes öszhangzásában leginkább közeledik a r o m á n i stylhez. — Már a portale meglepő a nézőre, melly annál nagyobbserü hatást gyakorol, minthogy e lapályos vidéken a templom legalább 14 lábnyi dombon emelkedik, és az e remek homlokzatot husz roppant lépcsőzetével szemlélő önkénytelenül felkiált: „Non est hic aliud, nisi domus Dei, et porta coeli!“ Az egész homlokzat szélessége a két nagy tornyok talapzatával hetven lábra terjed. A nagyszerü portale mennyezetén a három keleti király látható remek domborványban G a s s e r József szobrász vésője után. A portale két oldalán, a torony alaku fülkékben sz. István és sz. László királyok szobrai díszlenek. — A magas homlokzat tetején, a két nagy torony közt áll a szeplőtelenül fogantatott Szüz 9 láb magasságu szobra, F e r n k o r n szobrász műve. — A nagy tornyok magassága 138 láb, a kisebbek, mellyek a szentélyt övezik, és a kriptai templomba való lemenetelre

lépcsőzetül szolgálnak — 90 láb magasságuak. — Minden toronynak van négy négy szelemen csucsa, mellynek mindegyikén gazdagon aranyozott kereszt ragyog, és kö erkélyekkel van körül véve. Az egész fel-templomnak hossza 147 láb. — Maga a szentély az oltár rotondájával együtt 24 láb hosszú és 30 széles. — A szentélynek alja veres, fehér és fekete márvánnyal van kirakva, mellynek elseje magyarhoni, másodika cseh, harmadika carári. — Az egész templom fedele pedig angol kékipiros színü pala-kövel van kirakva. — A templom csarnokában, jobb kézre a torony alatt van szent Lucent vértanu ékes kápolnája, ő eminentiája S c i t o v s z k y János bibornok és herczeg-primás eszközlésére, IX. Pius szentséges atyánknak ajándéka. A balkézre eső toronynak alján lévő lépcsőzet a karzatra vezet, mellynek jeles orgonája salzburgi M o s e r Lajosnak műve. A csarnokból közvetlenül a templomba lépünk, mellynek egyszerre olly meglepő hatása van, hogy mindenkinek szíve Isten imadására buzdul, és itt legkönnyebben értheti kiki a zsoltárnak ama szép szavait: „Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum: concupiscit et deficit anima mea in atria Domini!“ — A templom legnagyobb része három hajóból áll, melly 10 nagy, és 36 kisebb ablakból nyer világot. A közép hajónak magassága 54, hossza 90, szélessége 24 láb. A két mellék-hajó alacsonyabb; mellyeket öt pár roppant és valóban magasztos oszlopok választanak el a közép-hajótól, s egyszersmind ivekül szolgálnak a mellék-hajók boltozataihoz. — A főhajót egy ékes, gazdag arabeszkekkel ékesített vizirányos fatáblázat fedezi. — Szóval semmi sincs kimélve, hogy a közhatás nagyszerüsége minél meglepőbb legyen. — A falak az arkadok felett a sz. apostolok mellképeivel al fresco díszítvék, alkalmas ékesítésekkel; — az oszlopok főtegei gazdagon aranyozvák és öszhangzólag festetvék: a mellék-hajók azur színü mennyezetén arany csillagok természetü fénynyel ragyognak. Igen jótévéleg hat a szemre a szentélynek a hajótól való elkülönzése és felemelése, mellyre nyolcz pompás lépcsőn juthatni fel. A roppant szentély kerekded alakban végződik. A főoltár diadalive ó-egyházi jelvényekkel (u. m. galambbal, phönixel, báránnyal, hallal, szarvassal) van ékítve: az oltár falának domboru fél kupja és oldalai embernagyságot felülhaladó frescoképekkel, vannak környezve. A templom három oltárral jeleskedik: a fő a szeplőtelenül fogantatott szent Szüz-, a mellékoltárok pedig sz. Francisca Romana, és szent György képeivel. Mindhárom olajfestmény, valamint az összes fali fresco-képek B l a s Károly rajztanár művei, a mi annál hatályosabb, minthogy öszhangzólag egy remekművész ecsetéből folytak ki. Az oltár márványtáblája drága kövekkel mozaikszerűen van kirakva; e remekmű Florenzben készült. — Teljes joggal illenek ezekre a látnok magasztos szavai: „Atria tua Domine virtutum, — Rex meus, et Deus meus. — Beati, qui habitant in Domo tua Domine: in saecula saeculorum laudabunt te.“ De legboldogabb ama boldogító, a ki olly nagy áldozatokkal emelte mindezeket az Isten dicsőségére: „Beatus vir, cuius est auxilium a te; ascensionis in corde suo disposuit!“

Fordítsuk kevéssé figyelmünket a kriptai-templomra is. Ez a m. grófi család temetkezési helyéül szolgál, s épen olly széles és hosszú mint maga a felső templom. Ugyanis az egész szentély alatt fekszik a kriptai kápolna; a hajó alatti tér, a sírok helyeire van felosztva: továbbá a kriptai kápolna két kettős, a sírbolti rész pedig nyolcz egyszerűbb ablakok által nyeri gazdag világitását; szintugy a kápolna kupját két roppant oszlopszat, a három soros sírbolti osztályt pedig 12 oszlop három sorban emeli. A kriptai kápolnának magassága 24 láb, a sírbolti hajóé pedig 20 láb. — A kriptai alsó templom hajójának alja fehér és fekete mozaikkal van kirakva, valamint a kriptába vezető kisebb tornyok alatti oldal-erkélyek is, és pedig pompeii stílusban. Nem hagyhatjuk említetlen a harangok öszhangzó zenéjét is, mellyeknek sz. István nevet viselő legnagyobbika C hangú, és 32 mázsás: az E hangú 16 mázsás; a G hangú 10½ mázsás, és ismét a C hangú 5½ mázsás: az egész zene C accordra van hangolva. Ezen egyházi hívásnak ércnyelvei midőn megkondulnak, eszünkbe juttatják ama szép mondatot: „Vivos voco; mortuos plango; fulgura frango.“ — Be vannak osztva a két nagy toronyba; a régiek pedig a kisebb tornyokba illesztetvék. Az új harangoknak öntője bécs-uj-városi művész Hilz er Ignác. — Legelső, és legbuzgóbb imánk az volt ezen dicső egyházban: hogy az Úr, kinek dicsőségére emeltetett, védje erős karjával minden viszontagságok és incselek ellen; álljon évezredekig az igaz vallás terjesztésére. . . Protector noster aspice Deus! — quia melior est dies una in atriis tuis super millia.

G r y n a e u s.

Történeti adatok

a sz. István első vértanuról czimzett nagyváradi-hegyfoki prépostságról. (Folyt.)

IV.

Farkas Bálint nagyváradi püspök 1490-ben a premontrei-rendü kanonokok szabályellenes, és miként neki látszék, úgy mond Fuxhoffer, csavargó életmódjuk miatt felbőszülvén, minden erejéből azon munkálkodék, hogy Magyarországon az összes premontrei rend eltöröltessék, s elkobzandó kolostoraikba a cizterek helyettesenek be. Bálint püspök ebbeli törekvése ellen a gróf Osthffyak családjából származott leleszi prépost, II. Miklós 1491-ben az egri káptalan előtt György diaconus, a leleszi convent fölavatott szerzetes tagja által ünnepélyesen óvást tön. De ez a bajon legkevésbé sem segített. Erőtlenebb vala ugyanis a mentőszó, hogy az imént nevezett főpapnak teljesen eltökélt szándokát megmásithatta volna, ki is elvégre vádló társul maga mellé vévén Miklós sebasti czimzetes püspököt és a váradi káptalan prépostját, irányában különben is kitűnő hajlammal viseltető II. Ulászló királyt Váradon személyes megjelenése alkalmával arra bírta, hogy egyszersmind VI. Sándor pápa hozzájárultával a sz. István első vértanuról nevezett jeles prépostságot minden épületei- s javadalmaival együtt 1494-ben a carthausi szerzetnek adományozta.

Ulászlónak ez ügyben kiadott oklevele így hangzik:

„Nos Uladislaus Dei gratia Hungariae, et Bohemiae, Dalmatiae etc. Rex. Ad perpetuam rei memoriam. Decet Reges et Principes, qui ex supernae providentiae Maiestatis alto dignitatis titulo sublimati habent Imperii moderantur, circa monasteriorum et locorum religiosorum statum animum intendere, et ad ea, quae ad eorumdem statum, et divini cultus propagationem alterari convenit, rerum et temporum qualitate pensatis ita diligenter prospicere, prout catholicorum Principum atque Regum devotio exposcit, et id in Domino conspexerint salubriter expedire. Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod cum claustrum Praepositurae Ecclesiae Beati Stephani Protomartyris in colle supra Varadinum per sanctissimum Stephanum primum Regem Hungariae illo adhuc aevo fundatum et exstructum, tam in bonis temporalibus ad usum Praepositorum et Fratrum Ordinis Praemonstratensium salutifera dispositione destinatis, et collatis, quam etiam in suis aedificiis per incuriam Praepositorum Fratrum eiusdem coenobii, sive per negligentiam ceterorum, quorum etiam huic rei consulere ex debito intererat, mirum in modum esset desertum, et collapsum, atque prout certitudo veritatis nobis constat, pluribus iam annis Fratribus eiusdem ordinis vagantibus, sineque licentia sui superioris latitantibus, et cum libuisset, claustrum de eodem excedentibus, et eandem qua egressi sunt viam redeuntibus, claustrum illud maiorem ruinam minaretur, Fidelis noster Reverendus in Christo Pater Dominus Valentinus Episcopus Ecclesiae Varadiensis, et comes perpetuus Comitatus Bihariensis Maiestatis nostrae veniens in praesentiam nomine, et in persona Domini Nicolai Episcopi sebastiensis, ac suffraganei et Praepositi Maioris eiusdem Ecclesiae Varadiensis, nec non Gubernatoris Praepositurae antedictae nobis quam humillime supplicavit, ut consideratis praemissis causis pro laude Dei omnipotentis, et augmento Divini cultus, sed et ad honorem B. Stephani Protomartyris, Patroni eiusdem claustrum, accedente ad id libera voluntate eiusdem Domini Nicolai Episcopi Gubernatoris eiusdem praemissis scandalis opportuna deliberatione occurrere dignemur. Proinde Nos, quamquam ex suscepti nostri regiminis officio de universis Sanctae Matris Ecclesiae filiis generalem quamdam curam, et sollicitudinem habere tenemur, de illis tamen specialius convenit cogitare, quorum vita et sanctimonia norma est commendabilior, et qui vita et exemplo caeteros erudientes servitiis Dei iugiter consistunt. Idcirco Nos supplicationibus praefati Domini Nicolai Episcopi Maiestati nostrae modo quo supra porrectis, inclinatis, cum vero ex rationibus et causis denotatis, claustrum sive coenobium Praepositurae praefatae volente id, et consentiente sanctissimo Domino nostro, Domino Alexandro divina providentia VI. Papa moderno, accedente etiam consilio Praelatorum et Baronum Regni nostri praefatis Fratribus Ordinis Praemonstratensis auferentes simul cum omnibus Bonis et Juribus temporalibus, cunctisque eorum utilitatibus et pertinentiis ubivis et in quibusvis Comitatus huius Regni habitis, omnino sub eiusdem metis et terminis, sub quibus a tempore fundationis huiusmodi claustrum tentum sunt et possessa, sed et in futurum per quoscunque fideles nostros dandis et confe-